Dvojdňové putovania dolnozemského Slováka po slovanskom svete

JANA PÁCALOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

PÁCALOVÁ, J.: The Two-Day Pilgrimage of a Lower-land Slovak around the Slavic World
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 63, No. 6, p. 435 – 453.

The subject of the paper is travel articles written by Félix Kutlík (1843 – 1890) in the second half of the 1860s and published in the years 1867 and 1868 in the *Pešťbudínske vedomosti* anonymously (*Výlet do Krkonôš /A Trip to the Krkonoše, Dva dni v Prahe/Two Days in Prague*) and under the pen name Felkovský (*Dva dni v Uhrách/Two Days in Hungary, Výlet na Laaland/A Trip to Laaland, Výlet na Ránu/A Trip to Rána*). These short travelogues, which have not been analysed so far, represent the revivalist type of travelogue featuring the intentional affinity to Kollaresque „ideological" legacy, Kollár's broad concept of the Slavic world and the „original" areas inhabited by the Slavs. The goal of the analysis is to show the way of creating the writings as a type of revivalist travelogue based on the mythical concept of the united Slavic homeland, which was established by Kollár's *Slávy dcéra/The Daughter of Sláva*. The emphasis is placed on following the national emblems (borders, the linden tree symbol, the sacred places of the Slavs, the martyrlike nation etc.) in connection with the concept of the national emblematism of the central European Slavs formulated by Róbert Kiss Szemán (2014). The paper also answers the question how the Lower-land author depicts in his travelogues Slovakia in comparison with the images of other countries, what he means by the attributes „our", „Slovak", what (which country, ethnic group) he regards as his home.

Key words: National revival, Romantic representation of the world, the places of memory, a tool of national identity, travelogue, national emblematism, emblematic geography, cultural authority

I

Félixa Kutlíka (1843 – 1890),[1] „významného slovenského vojvodinského národnopolitického, osvetového a literárnopublicistického pracovníka", ako ho charakterizuje

[1] Félix Kutlík bol jedným z ôsmich detí učiteľa a farára Jána Kutlíka (1806 – 1890), slovenského ľudovýchovného, literárne a kultúrne činného pracovníka, ktorý na Dolnej zemi pôsobil od roku 1828. Félix Kutlík sa narodil 28. marca 1843 v Banátskom Veľkom Sv. Mikuláši (Sînnicolau Mare v Rumunsku) ako dolnozemec prvej generácie. Základné vzdelanie získal v Pitvaroši, evanjelické gymnázium navštevoval v Sarvaši, Poľnom Berinčoku a Novom Vrbase. V školskom roku 1859/1860 bol žiakom evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici, kde ho slovenčinu vyučoval a na formovanie jeho národného povedomia mal výrazný vplyv Pavol Dobšinský. V Štiavnici sa stal členom lyceálnej knižnice, navštevoval hodiny klavíra. Pokračovať v štúdiu na Slovensku (v Prešove) sa mu nepodarilo, v nasledujúcom školskom roku sa musel vrátiť do Sarvaša. V roku 1864 tu ukončil gymnázium a učiteľský ústav a stal sa pomocným uči-

monografista Samuel Čelovský,[2] reflektujú slovenské literárnohistorické syntézy ako okrajového spisovateľa druhej polovice 19. storočia. Napriek tomu, že v súčasnosti patrí k temer zabudnutým autorom nielen v literárnohistorickom obraze tohto obdobia, ale aj čitateľsky, v slovenskom prostredí bol v 20. storočí výber z jeho diela, na rozdiel od iných spisovateľov viazaných pôvodom či pôsobnosťou k dolnozemskému kultúrnemu prostrediu (napr. Leopolda Abafiho, píšuceho pod literárnym pseudonymom Branko Rovinov[3]) sprístupnený až dvakrát. V roku 1935 vydal Leopold Mazáč pod názvom prvej[4] prózy *Kralica*, *Lazar*, *Marko* a *Hajdúchova smrť*, ktoré vychádzali v sedemdesiatych rokov 19. storočia na stránkach časopisu *Orol*,[5] a v roku 1981 vydalo vydavateľstvo Tatran výber z Kutlíkovho diela, zahŕňajúci síce iba dva beletristické texty (opäť *Kralica* a *Lazar*), ale až päť cestopisov uverejnených pôvodne v *Pešťbudínskych vedomostiach* v rokoch 1867 a 1868 (*Výlet do Krkonôš*, *Dva dni v Prahe*, *Dva dni v Uhrách*, *Výlet na Ránu*, *Výlet na Laaland*),[6] „Besiedku o národnej srbskej slávnosti" *V Belehrade*[7] a z rukopisnej pozostalosti autora dovtedy nepublikovanú drámu *Stratený syn*.[8] Zaujímavosťou edičného uspo-

teľom v Slovenskom Bánhedeši. Zamýšľal študovať medicínu, no na naliehanie rodiny napokon na jeseň nasledujúceho roka nastúpil na Evanjelickú teologickú fakultu vo Viedni. V tomto čase začal byť literárne činný. Pobyt vo Viedni (1865 – 1869) a v Rostocku (1868/1869) mu priniesli podnety, ktoré zužitkoval aj literárne. Po zložení kandidátskej skúšky pôsobil ako súkromný učiteľ, bol prvým slovenským učiteľom a kazateľom vo Fazekaš Váršande (Rumunsko), kde sa aktívne angažoval v osvetovej a kultúrnej činnosti. Hojne sa venoval publicistike (vrátane uverejňovania v slovenských periodikách). V nasledujúcom roku prijal miesto kaplána v Petrovci. Pôsobil tu ako režisér v ochotníckom divadle, zúčastňoval sa národnokultúrnych manifestácií, organizoval finančné zbierky pre Maticu slovenskú a slovenské gymnáziá, angažoval sa aj politicky. V rokoch 1874 – 1875 pôsobil v Silbaši, potom v Kulpíne, kde 30. júna 1890 zomrel.

[2] ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 7.

[3] Bližšie PÁCALOVÁ, Jana: Vidina a skutočnosť Leopolda Abafiho. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 5, s. 410 – 426; PÁCALOVÁ, Jana: Branko Rovinov – romantik medzi Levočou a Aradáčom (v tlači; abstrakt príspevku dostupný v publikácii *Medzinárodná konferencia 270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine. Harmonogram a kniha abstraktov* [Novi Sad, 16 October 2015]. Novi Sad : Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade, 2015, s. 23.

[4] KUTLÍK, Félix: *Kralica*. Zostavil Dobroslav Chrobák. Praha : Leopold Mazáč, 1935.

[5] Chronologicky: *Hajdúkova smrť (Povesť zo srbského života)*, roč. 4, 1973, č. 1, s. 1 – 6; č. 2, s. 25 – 32 [v preklade Eduarda Valečka vyšla neskôr próza aj v týždenníku pre poučenie a zábavu *Šumavan*, roč. 9, 1876, č. 29 – 33]; *Marko (Povesť z bulharského života)*, roč. 5, 1874, č. 1, s. 1 – 7; č. 2, s. 34 – 42; *Lazar (Povesť z hercegovinského života)*, roč. 7, 1876, č. 4, s. 105 – 113; č. 5, s. 121 – 130; *Kralica (Povesť zo srbského života)*, roč. 8, 1877, č. 5, s. 125 – 130; č. 6, s. 154 – 158; č. 7, s. 173 – 179.

[6] Názvy textov tu uvádzam podľa prvého vydania, inde v texte podľa novšieho edičného úzu: Výlet na „Krkonoše". In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 1867, č. 80, s. 2; č. 81, s. 2; č. 82, s. 1; Dva dni v Prahe. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, 1867, č. 84, s. 2 – 3; č. 85, s. 2 – 3; č. 86, s. 1; Dva dni v „Uhrách". In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 48, s. 2; č. 49, s. 1; Výlet na Ránu. In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 73, s. 2 – 3; č. 74, s. 2; č. 75, s. 2 – 3; „Výlet na Laaland". In: *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 63, s. 2; č. 64, s. 2; č. 65, s. 1.

[7] Pôvodne *Orol*, roč. 3, 1872, č. 9, s. 268 – 271.

[8] Podľa svedectva Kutlíkovho syna (KUTLÍK, Félix (III): *Dejiny Kutlíkovcov*. Zostavil - - -. Venované príbuzným, priateľom a všetkým, ktorí sa o našu rodinu zaujímajú. Bratislava [nákladom autora 1931], s. 60) napísal autor ešte činohru *„Mladý učiteľ" alebo „Náhla smrť"*, ktorej rukopis nepoznáme, a v odpisoch sa zachovala aj rukopisná fraška *Poverčivý šuhaj*.

riadania tohto vydania je to, že editor Samuel Čelovský zaradil „besiedku“[9] *V Belehrade* do časti Próza a dráma, zatiaľ čo v bibliografii Kutlíkových prác ju evidoval ako cestopis.[10] Akokoľvek je pre besednicu príznačný žánrový synkretizmus a prítomnosť prvkov typických pre viaceré krátke beletristické útvary, v tomto Kultíkovom texte prevažujú prvky charakteristické pre cestopis, čo oprávňuje uvažovať o ňom skôr ako o cestopisnej črte než o krásnej próze. Preto ju aj v ďalších úvahách zaraďujem k cestopisom.

Kvantitatívny dôraz na cestopisy v pomere k celku a žánrovému rozvrstveniu Kutlíkovho diela vo vydaní z roku 1981 – teda výber šiestich z ôsmich cestopisov,[11] zatiaľ čo z jedenástich beletristických diel zahrnul editor do knižného vydania iba dve[12] – nie je zanedbateľný. Podstatne totiž modifikuje obraz o spisovateľovi Félixovi Kutlíkovi, ako sa ustálil v literárnohistorických syntézach.

Distribúcia literárnych textov Félixa Kutlíka v dobovej tlači šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia zodpovedala žánrovému aspektu a charakteru cieľového periodika. Až sedem jeho próz vyšlo v *Orle, časopise pre zábavu a poučenie*, prózy *Slepý žobrák* a *Vdova a jej syn* boli odtlačené v *Stráži na Sione* a poviedku *Pani farárka* priniesol almanach *Živena*. Väčšina cestopisov bola uverejnená v *Pešťbudínskych vedomostiach* v rubrike Besednica; *Úryvky z cestopisu po Nemecku* vyšli v *Cirkevných listoch* a cestopisná črta *V Belehrade* v *Orle*. Ak by sme z tohto publikačného rozloženia „násilne“ abstrahovali „dobového slovenského čitateľa“ Kutlíkových textov (s vedomím, že ide o pracovnú abstrakciu, keďže čitateľské zázemie oboch periodík, kde autor publikoval najviac svojich textov, sa do značnej miery prekrývalo), bol by to čitateľ *Pešťbudínskych vedomostí*, evidujúci Félixa Kutlíka ako autora cestopisov, a čitateľ *Orla*, ktorý ho vnímal ako autora historických „povestí“ tematicky sa vzťahujúcich na život v dolnozemskom prostredí.

Za reprezentatívneho čitateľa druhého „modelového okruhu“ recipientov Kutlíkových literárnych prác možno považovať Jaroslava Vlčka. Charakteristiku spisovateľa Félixa Kutlíka napísal očividne práve na základe jeho próz z *Orla*, a dokonca ho označil za pokračovateľa Jána Kalinčiaka, zdôrazňujúc tematickú príbuznosť próz oboch autorov:

---

[9] Bližšie k problematike žánru besednice a rubriky besednice v slovenskom prostredí druhej polovice 19. storočia pozri HUČKOVÁ, Dana: Žáner besednice v slovenskej literatúre na konci 19. storočia. In: *Studia Slavica*, roč. 18, 2014, č. 1, s. 69 – 74.

[10] ČELOVSKÝ, Samuel: Bibliografia prác Félixa Kutlíka z rokov 1867 – 1877. In: KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 179; tiež in: ČELOVSKÝ, Samuel: *Mladosť Félixa Kutlíka*. Nový Sad : Prosveta, 1982, s. 274; v novšom vydaní ČELOVSKÝ, Samuel: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 207.

[11] V druhom vydaní doteraz nevyšli cestopisy *Cesta do Prahy a slávnosť privezenia českej koruny* (pôvodne *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 7, č. 74, s. 2 – 3; č. 75, s. 2 – 3); *Úryvky z cestopisu po Nemecku* (pod pseudonymom F. Felkovský v časopise *Český lid*, roč. 6, č. 18, s. 148 – 150).

[12] V druhom vydaní doteraz nevyšli prózy *Slepý žobrák* (pôvodne *Stráž na Sione*, roč. 1, 1871, č. 4, s. 29 – 30), *Acindína. Bulharská poviedka* (pôvodne *Orol*, roč. 2, 1871, č. 8, s. 238 – 244; č. 9, s. 266 – 270), *Na Silvestra (Besiedka)* (pôvodne *Orol*, roč. 2, 1871, s. 12, s. 360 – 365), *Vdova a jej syn* (pôvodne *Stráž na Sione*, roč. 2, 1872, č. 2, s. 14 – 16), *Pani farárka* (pôvodne *Živena. Národní almanách 1*. Martin : Živena, Spolok slovenských žien, 1872, s. 95 – 111), *Hajdúkova nevesta. Povesť z bulharského života* (pôvodne *Orol*, roč. 4, 1873, č. 6, s. 121 – 126; č. 7, s. 145 – 149; č. 8, s. 169 – 175), *Anastázia* (pôvodne *Orol*, roč. 5, 1874, č. 5, s. 137 – 141; č. 6, s. 162 – 167; č. 7, s. 194 – 203).

„*Felix Kutlík* dospěje-li, nahradí Slovensku Kalinčáka. Není sice malířem slovenských zemänův, ale je básníkem jihu. V Belehrade, Anastasia, Lazár, Kralica, Hajdúkova smrť, Hajdúkova nevesta a zejmena Marko jsou práce velmi slibné. Škoda, že v poslední době umlká."[13] V *Dejinách literatúry slovenskej* už Jaroslav Vlček zaradil Félixa Kutlíka na základe generačnej príbuznosti k Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému ako „veľaditeľa dedinskej poviestky", ktorého „novely zo života srbského (v Orle) budily veľké nádeje".[14] Podotknúť treba, že prvá charakteristika z Vlčkovej syntézy nemá v Kutlíkových textoch faktickú oporu, aj to, že tieto jeho prózy vzbudili „veľké nádeje" len u redaktora *Orla*, Andreja Trúchleho Sytnianskeho, ktorý autora nabádal písať tento typ historickej prózy,[15] a následne u mladého Jaroslava Vlčka... Akokoľvek, na základe Vlčkovho výkladu vstúpil Félix Kutlík do dejín slovenskej literatúry ako autor historických povestí a takto sa v ňom aj etabloval.

Andrej Mráz zdôvodnil charakter Kutlíkových próz na stránkach *Orla* zosilneným záujmom o balkánskych Slovanov v sedemdesiatych rokoch 19. storočia, pričom upozornil na to, že autor romantizoval prostredie a minulosť balkánskych Slovanov.[16] Tematickú líniu bojov južných Slovanov proti Turkom akcentoval aj výklad Oskára Čepana a Ivana Kusého v akademických *Dejinách slovenskej literatúry*, pričom prvý historik vysvetľoval: „V rade tematicky nadväzujúcich poviedok heroizoval okolnosti romantického odporu hajdúkov proti tureckej porobe, junácku pomstu podlej krivdy, oslavoval vernú lásku a asketizmus. Nadovšetko idealizoval žertvu za vznešené národné ciele. Kutlíkova umelecky priemerná próza zohrala aktivizačnú úlohu v období politických porážok slovenského národného hnutia. V prostredí všeobecnej depresie kriesila vôľu k činu, nepoddajnosti a budila dôveru v budúcnosť národa."[17]

Až čitateľským výberom *Kralica a iné* skorigoval Samuel Čelovský literárnou historiografiou kanonizovaný obraz o prozaikovi Kutlíkovi smerom k podobe, ktorá lepšie zodpovedá žánrovému spektru a rozvrstveniu spisovateľovho diela.

Opodstatnene sú to práve cestopisy, ktoré majú v jeho celku významné postavenie a zaujímavé sú aj literárnohistoricky, hoci doteraz neboli ani dostatočne preskúmané, ani ocenené. Referoval o nich širšie iba Samuel Čelovský v citovanej monografii,[18] pričom konštatoval, že „majú značnú publicisticko-literárnu hodnotu a dávajú možnosť hlbšie

[13] VLČEK, Jaroslav: *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*. Praha : Nákladem Slavíka & Borového, 1881, s. 243.

[14] VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 339.

[15] Bližšie *Orol*, roč. 3, 1872; roč. 4, 1873; roč. 6, 1875; roč. 7, 1876; rubrika Listáreň redakcie a administrácie.

[16] MRÁZ, Andrej: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, s. 185.

[17] ČEPAN, Oskár: Rozklad romantizmu. In: ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július: *Literatúra druhej polovice 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 194. V zhodných ideologických intenciách interpretoval naposledy Kutlíkove historické prózy viažuce sa k dolnozemskému prostrediu Samuel Čelovský: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 201.

[18] ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 174 – 183 [vo vydaní z roku 1982 s. 231 – 242].

načrieť do autorovej osobnosti. Považujeme ich za najhodnotnejšie slovenské vojvodinské cestopisy z 2. polovice minulého storočia".[19] Pred ním Zlatko Klátik vo *Vývine slovenského cestopisu* spomenul Kutlíka na jedinom mieste,[20] v pripojenej Bibliografii slovenského cestopisu ani neuviedol úplný sumár jeho cestopisných článkov, spomedzi ôsmich evidoval iba štyri (*Úryvky z cestopisu po Nemecku*, *Výlet na Laaland*, *Výlet na Ránu*, *V Belehrade*).

Predmetom tejto štúdie budú Kutlíkove cestopisné články, uverejnené v rokoch 1867 a 1868 na stránkach *Pešťbudínskych vedomostí*.[21] Rozsahom ide o kratšie seriálové texty, publikované v dvoch až troch číslach anonymne (*Výlet do Krkonôš*, *Dva dni v Prahe*) a pod spisovateľovým pseudonymom Felkovský (*Dva dni v Uhrách*, *Výlet na Laaland*, *Výlet na Ránu*). Spoločné, až priam kuriózne, majú to, že ide o záznamy z dvojdňových cestovaní alebo sú v nich reflektované iba dva cestovateľské dni. V žiadnom z textov autor neuvádza bližšie časové údaje, nedatuje ich a rovnako nereflektuje skutočnosti, z ktorých by bolo možné dedukovať, o aké ročné obdobie ide. Známe biografické údaje neumožňujú v každom prípade spoľahlivo vyvodiť konkrétne termíny týchto ciest a vyžadujú si ďalší výskum.

Na základe zachovanej korešpondencie napríklad vieme, že na ostrov Lolland cestoval Kutlík z baltského prístavného mesta Rostock začiatkom mája 1868,[22] cestopis *Výlet na Laaland* bol publikovaný začiatkom augusta. Môžeme predpokladať, že svoje cestovateľské zážitky spísal pravdepodobne bezprostredne po ceste a rovnako promptne boli uverejnené: letné prázdniny roku 1867 strávil u brata Bohdana v českých Křížliciach, odkiaľ podnikol niekoľko výletov do Krkonôš a minimálne dva do Prahy. Cestopis mapujúci výlet na hrad Kumburg cez Jičín, Vítkovice, Rudnice, na Snežku a k prameňu Labe bol publikovaný začiatkom októbra 1867, reflexia slávnosti privezenia českej koruny z Viedne do Prahy bola uverejnená začiatkom septembra a cestopis z nasledujúceho pražského výletu v druhej polovici októbra, kedy už autor bol späť vo Viedni, kde študoval teológiu. Kým pobyt v tejto metropole mu pravdepodobne nepriniesol podnety, ktoré by považoval za vhodné stvárniť literárne, formou cestopisu, nasledujúci ročný pobyt v Rostocku (od 16. apríla 1868 do 13. marca 1869), kde pokračoval v štúdiu, mu ponúkol lákavé cestovateľské destinácie, ktoré neostali nevyužité ani literárne. Cestopisy z výletov na dánsky ostrov Lolland a najväčší nemecký ostrov Rujana boli uverejnené v auguste a septembri 1868. Výnimkou je azda jediný cestopis viazaný na hornouhorské prostredie, *Dva*

[19] ČELOVSKÝ, Samuel: Kutlíkov život a tvorba. In: KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 14.

[20] „Z hľadiska predmetu, sústredeného záujmu na ceste, ideového obrazu cestovateľa-rozprávača a cieľ cesty predstavuje úplne opačný pól tzv. cestopis pútnický, ktorý sa začína objavovať v šesťdesiatych rokoch v časopisoch prevažne konfesionálne orientovaných – v Cyrilovi a Metodovi, v Cirkevných listoch, ale aj v Orle, Slovenských novinách a i. (L. Čepka, Felix Kutlík-Felkovský, O. Silassy a i.)" (KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 189 – 190). Tento „pól" však bližšie necharakterizoval ani sa mu nevenoval.

[21] Cestopisy ďalej citujem podľa vydania *Kralica a iné* v tvare názov cestopisu, strana, resp. iba strana, ak je už názov diela uvedený priamo v texte.

[22] Bližšie ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 179.

dni v Uhrách, ktorý vyšiel v júni 1868. Jeho obsahom by mohla byť reflexia cesty z Viedne do Trnavy z marca predošlého roka, kde strávil jarné prázdniny. Avšak nakoľko v Trnave žil a pracoval Kutlíkov starší brat Vendelín, nie je vylúčené, že môže ísť o záznam z inej jeho cesty do tohto mesta.

V štúdii nebudem analyzovať Kutlíkove cestopisy ako celok, ani s ohľadom na žáner cestopisu. Sledovať budem najmä spôsob kreovania týchto textov ako cestopisov obrodeneckých a spôsob, akým autor nadväzuje na kollárovské „ideologické" dedičstvo, jeho široký koncept slovanského sveta, „pôvodných" oblastí, osídlených Slovanmi. Zaujímať ma tiež bude, ako dolnozemský autor zobrazuje vo svojich cestopisných textoch Slovensko v porovnaní s obrazom iných krajín, čo vôbec myslí označením „naše", „slovenské", čo (akú krajinu, etnikum) vníma ako svoje domovské. Dôraz kladiem na sledovanie národnej emblematiky v nadväznosti na koncept Róberta Kiss Szemána, ktorý pod pojmom národný emblematizmus vníma „jav tzv. ‚dlhého 19. storočia', sprevádzajúci vznik a formovanie moderných národov strednej Európy",[23] pričom sleduje „prapôvodné" zdroje českého a slovenského národného emblematizmu v najznámejšej Kollárovej básnickej skladbe.

Úsilím emblematizmu bolo podľa Róberta Kiss Szemána „využití a vstřebání tradic jednotlivých slovanských národů, jejich dějin, kultury, literatury, národopisu apod. Tento druh slovanské národní mytologie, jejímuž vzniku a šíření Kollár svými díly[24] a činností významně napomohl, absorboval literární, jazykové, historické, národopisné, zeměpisné aj. poznatky v celé jejich bohaté rozvětvenosti. Společním úhrnem všech oblastí, které sa na počátku 19. století dostaly do zorného úhlu formujících se národních středoevropských kulturních zájmů, došlo k vytvoření národního emblematismu".[25] V ňom významnú úlohu zohrala predovšetkým emblematická geografia, vďaka ktorej sa fiktívne hranice slovanskej vlasti rozšírili aj na územia, ktoré so skutočným priestorom, historicky obývaným Slovanmi, mali iba málo spoločné, prípadne celkom nič (v súvislosti s cestopismi Félixa Kutlíka sú to nemecké prímorské lokality).

Pôvodný literárny koncept slovanskej vlasti básnik v prvom vydaní *Slávy dcéry* (1824) geograficky vymedzil riekami Sála, Labe a Dunaj. V ďalších verziách pribudli nové miesta, ktorých slovanský charakter bol len okrajový alebo celkom fiktívny. Ku „kultúrnemu osídľovaniu", ako tento proces označuje Róbert Kiss Szemán, dochádzalo formou extenzívneho rozrastania: „v novém vydání o pěti zpěvech se poprvé objevily slovanské zeměpisné názvy baltských a východoněmeckých území, včetně ostrova Rujana (‚Rýgen'), jako země dlouho obývané slovanskými pohany, a jmen hansovních měst, jimž se tu dostalo výsadního postavení."[26] Proces rozširovania slovanskej vlasti zavŕšil

[23] KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 11.

[24] Interpretačnú bázu vymedzenia povahy a vývoja tohto národného emblematizmu predstavovali pre Roberta Kiss Szemána okrem dvoch vydaní *Slávy dcéry* (1832, 1852) tieto Kollárove diela: *Básne* (1821), *Vysvetlivky k Slávy dcére* (1832), *Čítanka* (1825), *Cestopis do Horní Itálie* (1843), *Pamäti z mladších rokov života* (1850).

[25] KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 86.

[26] Tamže, s. 91.

napokon básnik vo vydaní z roku 1853 predstavou imaginárneho slovanského neba a pekla. Týmto spôsobom vytvoril emblematickú geografiu, ktorej básnické stvárnenie doplnil o rozsiahly *Výklad, čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře* (1832), kde podrobne vysvetlil geografické, historické, jazykové a ďalšie reálie svojho projektu slovanskej vlasti.[27] Jeho „ujatie sa" možno vysvetliť sémantickým potenciálom, ktorý predovšetkým Čechom a Slovákom výrazne napomohol v ich národnoemancipačnom úsilí: „Položením základů a rozvinutím národního emblematismu přispěl Kollár k vytvoření úspěšnější národní strategie Čechů a Slováků 19. století. Slovany obývaná teritoria vyznačil geografickými místy, která naplnil emblematickým významem, a novými državami a disciplínami je dobyl pro slovanský národní život. Celé národní věci pak připsal eschatologický význam. Od této doby nebyla již více příslušnost k národu záležitostí soukromou, nýbrž sekularizovanou formou spasení. Kollár se tak stal otcem archeologia slavica a soudcem posledního života Slovanů."[28]

II

Afinita na Jána Kollára a jeho koncept slovanskej vzájomnosti[29] je v cestopisoch Félixa Kutlíka neprehliadnuteľná. Pars pro toto stačí uviesť úvod cestopisu *Výlet na Laaland*: *„S bôľnou radosťou chcem vás, drahí rodáci, povodiť v duchu po jednom kraji slovanskej krajiny, v ktorej voľakedy naši bratia mali svoje príbytky, kde nám však zostala len pustota. Naozaj, nijaký národ nedostal – a väčšinou nezaslúžene – toľko rán, ako ten, ktorý popri cestách a na posvätných miestach sadil lipy. Povediem vás cestou vysadenou bukmi, ktoré zaujali miesto líp; niekde stretneme i opustenú lipu, ktorá je potomkom týchto tienistých stromov, pod ktorými odpočíval ustatý Sláv a okrieval. Poďte teda so mnou ta, kde sa posledné pozostatky celého národa ešte raz vzmužili, aby v boji za zlatú slobodu padli do chladného hrobu. Nachádzame sa v meklenburskom kniežatstve, v hlavnom meste Rostocku, kde sa náš výlet začína. V priateľskom rozhovore kráčali sme dvaja bratia, Slovák a Čech, po krajine voľakedy slávnej, chcejúc sa vžiť do krásy a poznania tej pôdy, čo je zmiešaná so spráchnivenou krvou národa, ktorý i keď nesedí vo svojom majetku, predsa sa pochoval do svojskej zeme a celú vlasť zmenil na veľký cintorín*" (s. 167).

Samuel Čelovský v súvislosti s týmto textom píše, že jeho špecifikom je „slovanský podtext, totiž v ňom je Félix Kutlík ‚kollárovcom', lebo tiež hľadá stopy po starých Slovanoch na pobreží Baltického mora, v Mecklenbursku a v Pomoransku".[30] „Kollárov-

[27] Porov. FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu.* Praha : Nakladateství ARSCI, 2012, s. 197. K tematickému a významovému „rozrastaniu" básnickej skladby naprieč jednotlivými vydaniami podrobne KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů.* Praha : Akropolis, 2014, s. 65 – 98.

[28] KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů.* Praha : Akropolis, 2014, s. 98.

[29] Podľa Samuela Čelovského mal na Kutlíka vo formovaní jeho názorov na slovanskú vzájomnosť rozhodujúci vplyv jeho otec, „známy svojimi názormi na slovanskú vzájomnosť aj v širšom okolí" (ČELOVSKÝ, Samuel: Mladosť Félixa Kutlíka. In: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine.* Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010, s. 27).

[30] Tamže, s. 178.

com" – v tomto „užšom" zmysle aj širšie – je však Félix Kutlík vo väčšine svojich cestopisov, ktoré zámerne buduje ako texty „kollárovské", odkazujúce ku kollárovskej tradícii.

Ján Kollár predstavuje pre Félixa Kutlíka jednoznačnú literárnu a kultúrnu autoritu. V cestopisoch cituje zo *Slávy dcéry*, preberá viaceré prvky jeho konceptu všeslovanskej vzájomnosti, intencionálne pracuje s prvkami národnej emblematiky. „*Mená okolitých hôr a dedín sú slovanské*", píše v cestopise *Výlet na Ránu*, kde opisuje návštevu bájnej Arkony – podľa Kollára jedného z pohanských slovanských centier na baltickom pobreží –, aby vzápätí odcitoval: „***Les, řeky nezmenili své jména, než tělo jen v nich, ducha slávy není** (Kollár)*" (s. 159; zvýr. F. K.). Avšak aj výber cieľových destinácií, Rujany a Arkony, a rozhodnutie napísať o nich cestopis sú motivované kollárovsky: obe tieto miesta majú v Kollárovom diele význačné miesto.[31]

V citovanom úvode *Výletu na Laaland* môžeme vidieť dobovú emblematiku, ktorá bola dobovému čitateľovi všeobecne zrozumiteľná, tak ako vyššie uvedené premostenie Kutlíkovej autorskej literárnej výpovede s citátom zo *Slávy dcéry*: slovanský národ zobrazený ako trpiteľský, „pôvodné" miesta osídlenia stvárnené ako posvätné miesta/cintorín, národ „lipy" verzus národ „buka"[32] atď. V tejto pasáži priam reprezentatívne demonštrujú motivický trs významovo sa viažuci ku Kollárovej predstave slovanskej vlasti a s ňou spojeným romantickým smútkom za zašlou slávnou slovanskou minulosťou, ako aj romantickou vierou v možnosť zachytiť a zaznamenať jeho relikty, ktorá je zreteľná v ďalších častiach textu.

Tento trs motívov je ťažiskom cestovateľových reflexií v type obrodeneckého cestopisu založeného na mýtickej koncepcii jednotnej slovanskej vlasti, ktorá bola podľa Veroniky Faktorovej literárne rozvíjaná najneskôr od začiatku dvadsiatych rokov 19. storočia a za jej zakladajúci text môžeme považovať práve Kollárovu *Slávy dcéru*. Félix Kutlík fiktívnu historickú prítomnosť Slovanov v nemeckom priestore podopieral argumentmi z tohto diela, rovnako ako to robili českí a slovenskí obrodeneckí spisovatelia v tridsiatych a štyridsiatych rokoch, ktorí sú predmetom záujmu Veroniky Faktorovej v citovanej monografii. Autorka hovorí o „výsadním, zcela kanonickém postavení Jana Kollára a jeho díla, jehož prostřednictvím byla realizována i vnímána pouť slovanským prostorem".[33] V prípade Kutlíkových cestopisov treba odlíšiť púť slovanským priestorom (*Cesta do Prahy a slávnosť privezenia českej koruny*, *Dva dni v Prahe*, *Výlet na Krkonoše*, *Dva dni v Uhrách*, *V Belehrade*) od púte domnelo (fiktívne) slovanským priestorom (*Výlet na Laaland*, *Výlet na Ránu*, *Úryvky z cestopisu po Nemecku*). Pre druhú skupinu cestopisov je príznačné, že autor predstavu o domovskej vlasti Slovanov v tomto priestore vníma ako samozrejmú a nespochybniteľnú. Cestopismi *Výlet na Laaland* a *Výlet na*

[31] Bližšie *Wýklad čili Přjmětky a Wyswětliwky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobněgšjch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára*. W Pešti tiskem Trattnora a Károliho, 1832. O ich mimoriadnom postavení svedčí aj skutočnosť, že obe sú stvárnené v obrazovej prílohe tohto diela, pohľad na ostrov Rujana medzi s. 105 a 106, pohľad na nočnú Arkonu medzi s. 110 a 111 (na samostatných nepaginovaných stranách).

[32] Emblematizmus lipy a duba podrobne rozpracoval Vladimír Macura v monografii *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha : H&H, 1995, s. 79 – 101.

[33] FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha : Nakladateství ARSCI, 2012, s. 200.

Ránu sa tak pridáva ku skupine autorov, ktorí v nadväznosti na Kollára v snahe rekonštruovať pôvodnú rozlohu dávnej slovanskej ríše upevňovali mystifikačné rozširovanie slovanskej vlasti.[34]

Prostriedkom upevňovania tejto predstavy je motivácia cesty, podmieňujúca charakter cestopisu. Výlety na oba cieľové ostrovy koncipuje autor ako cesty za spoznávaním pamätných „slovanských" miest a prieskum a zber pamiatok, ktoré sú dokladom ich slovanskosti. Cieľom cesty na Rujanu je zbieranie predmetov, o ktorých Félix Kutlík verí, že ich vyrobili Slovania, žijúci v minulosti v tomto priestore: „*V Sargarde, na Rugarde je veľa starožitností, ale bolo tak horúco, že človek sa takmer roztopil. V Garci (Garz) práve vtedy vykopávali starožitnosti a našli stroj, ktorým sa vyrábala rozličná liatina. Vidíte, Nemci kričia, že Slovania na Ráne dali si bohov i iné veci zhotovovať cudzincom, a teraz sa môžu presvedčiť, že ich ústa sú babské vráta!*" (s. 165).

Vo vzťahu k dobovému recipientovi plní text zároveň informačnú a apelačnú funkciu, keď v jeho závere autor čitateľov nabáda k tomu, aby v tejto činnosti ďalej pokračovali, ak budú mať možnosť cestovať do týchto krajín: „*Ak sa niektorý Slovák o rok alebo neskoršie vyberie na takýto výlet, nech sa informuje na starožitnosti, ktoré tu má každý sedliak a lacno a vďačne ich predá. Najmä v Kvoltici u fabrikanta nech nezabudne tie zbrane a nech ich daruje Matici*" (tamže).

Zaujímavým prvkom v Kutlíkových cestopisoch v tejto súvislosti je, že za špecifický doklad minulosti považuje všeobecne zbrane: „*veď tie zbrane ukazovali nám staré storočia a vývin českého národa*" (*Dva dni v Prahe*, s. 146). Všíma si ich na hradoch a vo výstavných sieňach, snaží sa zadovážiť si kusy, ktoré považuje za originály – pôvodné doklady osídlenia slovanským etnikom, v ktorých pravosť nespochybniteľne verí: „*Predali nám niekoľko skamenelín a napokon som ešte od neho kúpil pre Maticu dva kamenné obetné nože*" (*Výlet na Ránu*, s. 165).

V súlade s romantickou reprezentáciou krajiny sa Félix Kutlík zameriava prednostne na vykreslenie a prieskum stavieb, ich ruín, prípadne nedochovaných (domnelých) reliktov (hrady, hradiská, zámky, kláštory, opevnenia), ktoré vníma ako doklady dávnej „histórie". Putovanie krajinou v perspektíve týchto kultúrnych artefaktov je dôsledne vystavané na priestorovej perspektíve so snahou postihnúť celistvosť – opísať krajinu vo všetkých smeroch (z pohľadu svetových strán): „*Vpravo sa rozprestiera vrch Kotel a Kozí hřbet, oproti vrch Žalej (Žalý) a dedina Benecko; na tomto vrchu 28. augusta, keď viezli do Prahy korunu svätého Václava, horeli ohne. Vľavo sme mali výhľad na rumy hradu Kumburg a Brada, ktorý Žižkovci ako posledný zničili. Priamočiaro s nimi sú vrchy Tábor a Jestrab, pod ktorým sa rozprestiera mesto Liberec (...) Vľavo ležali Krkonoše, pred nami Schneegrube, vpravo od nás bolo Sliezsko*" (*Výlet do Krkonôš*, s. 138, 140 – 141).

Rovnako prírodné zložky krajiny reflektuje autor cez romantickú reprezentáciu – kamenné bralá sú v jeho perspektíve hradom aj pyramídou: „*Na severnom kraji ostrova stoja kriedové vysoké bralá Arkony; do suchej zeme, avšak od juhu bol tento výskok zeme, breh, opevnený pevninou, ktorá je teraz asi 46 metrov vysoká. Povrch tejto rukami vybudovanej pevniny je vlnistý – vchod do hradu je a bol na severovýchodnej strane*

[34] K tomu tamže, s. 199.

– narátal som trinásť takých vĺn. Ani chlapec sa tak ľahko neodváži zísť dolu touto pevninou – len kozy a ovce driapu sa po nej nahor. Toto kolo, opevnené brehom mora a valom, je veľké, že i poriadne mestečko by tu i teraz mohlo stáť; v prostriedku, najmä tam, kde stál Svantovítov chrám, je hlboko. – Z hradu vystúpil som cestičkou pod bralá, odkiaľ som sa díval hore. Lastovičky sa mojej prítomnosti netešili, lebo sa báli, že chcem vybrať ich hniezda, prilepené na tej výšine. Strach panenský! Do ich palácov sa môže dostať iba ak orlík (...) Za dvadsaťpäť minút dostali sme sa cestičkou na úpätie týchto skál, odkiaľ časom a dažďom rozčesané kriedoviny vyzerajú ako nebotyčné múry a niektoré výskoky ako pyramídy. Pohľad na skaly a výmole, kde sa voľakedy zdržiavali morskí zbojníci, je romantický, preto nie div, že i dnes medzi ľudom kolujú o nich rozličné povesti" (*Výlet na Ránu*, s. 161, 163).

Súčasťou priestorovej perspektívy, ktorej cieľom je zachytiť aktuálnu podobu krajiny, je projektovanie minulého prostredníctvom pripomienky historických udalostí. Akoby sa autor snažil simulovať tok času smerom dozadu, prepojiť minulosť so súčasnosťou – v projektovaní „nedeliteľného" času aspoň na úrovni textu naplniť romantickú túžbu po celistvosti: „*Prezrel som si aj vrch Žižkov, ktorý bol svedkom husitských bojov. Pred štyrmi storočiami fičali tam cepy, kde teraz pokojne orechmi vysadenou cestou poberal som sa na vrch. Na vrchu zostala už iba malá, zapustnutá vežička, no čas si ešte dlho bude na nej zuby lámať*" (*Dva dni v Prahe*, s. 144).

Špecifickým prostriedkom pripomínania minulosti pri vyhľadávaní artefaktov, ktoré majú byť jej dokladom, sú v textoch Félixa Kutlíka obrazy. Zaujímavé je, že výtvarné diela autor nereflektuje na miestach, kde by sme to prirodzene očakávali (počas prehliadok kláštorov, kostolov, zámkov), ale – v hostincoch: „*S týmito spomienkami vstúpil som do Pomoranska, z cintorína na cintorín, kde sa nesplní ono: vzkriesenie ‚zvrtne doba'. Zastavila ma pruská stráž. Keďže nenašli u mňa nič zakázané, kráčal som ďalej pohrúžený do mnohých slovanských myšlienok. V hostinci som sa občerstvil. Je čudné, že v Pomoransku v každom hostinci sa nachádzajú obrazy z poľskej histórie. I v tomto hostinci okrem iných videl som obraz, predstavujúci Poliaka umierajúceho násilnou smrťou, s nápisom: ‚Polak jeho Bogu siex podda.' Vypytoval som sa hostinského na ten zjav. Jemu sa – ako sa vyslovil – len poľská náruživosť páčila a že vraj kresťanstvo v Pomoransku začali rozširovať poľské kniežatá, čo je aj pravda. Pokresťančovanie začal Boleslav a biskup Otto z Bamberka to skoro aj upevnil. Polonia! Časy zle užité ničia i budúcnosť*" (*Výlet na Ránu*, s. 158). Nie je pritom dôležité, či ide o výjav z dávnovekej slovanskej minulosti alebo nedávnej európskej: „*Za chrbtom nám visel obraz, predstavujúci dobýjanie düppelských šancov z roku 1863. Druhý obraz predstavoval Napoleona I. z Moskvy, ako mu útek zamedzovali padajúce ohnivé hrady. Napoleonova zamračená tvár prezrádza zlomeného ducha a majstra, ktorý mieni položiť posledný kameň na pomník svojej slávy. Ale posledný kameň, Moskva, strhol nakopené balvany do priepasti. Oproti tomuto obrazu je iný, predstavujúci bitku pri Waterloo. Obraz je postavený tak, že sa zdá, akoby Napoleon pozeral z Moskvy na waterlooské pole. Ten hrozný pád priniesol Európe blaho. Je tu zastúpená i vlaňajšia vojna*" (*Výlet do Krkonôš*, s. 139).

Cesta sa u autora vždy javí ako akt, ktorého účelom nie je cesta samotná, ale „výlet" do minulosti, k pôvodu, ku „koreňom", realizovaná po stopách Kollárom vytýčenej geo-

grafie. Reflexie cestujúceho preto nevyhnutne zahŕňajú rozpomienky, diskusie (v prípade cestovania so spoločníkmi) a úvahy na tému slávnej a tragickej minulosti Slovanov: „*Na prechod som potreboval pol hodiny, lebo cestou som sa zaoberal slovenskou históriou*" (*Výlet na Ránu*, s. 158); „*Predmetom nášho rozhovoru bol žalostný spev Vendov, po hroboch ktorých sme teraz kráčali. Smutná to rozpomienka*" (*Výlet na Laaland*, s. 168); „*More nerobí na človeka nijaký dojem, keď vidí okolo seba suchú zem. Vľavo od nás ležali brehy Pomoranska, vpravo brehy Rány, preto celkom chladne díval som sa celé štyri hodiny na okolo sa plaviace lode a loďky. Keď som si však pomyslel, že tadiaľto pred sedemsto rokmi plávali slovanské lode a na Ráne v tomto mesiaci by som na Arkone bol videl letné obety, toto už prelomilo môj chlad*" (*Výlet na Ránu*, s. 160).

Putovanie za pamiatkami je pre cestovateľa dokumentovaním kultúry národa a jeho histórie, ktorá je vnímaná ako základný hodnotový garant: „*Tešil som sa radosťou, keď som pred krátkym časom prvý raz vstúpil do Prahy. Praha! Prebudené české mesto, preto keď som ho aké také prvý deň poznal, tešil som sa radosťou! Čím väčšie starožitnosti má niektorý národ zhromaždené v jednom meste alebo roztratené po viacerých mestách – tým väčšmi nás ony pútajú k sebe. A keď ich aj očami vidíme, budeme si ich vážiť ešte viac, i keby neboli naše. Tak i Prahu robí veľkolepou česká história, lebo sa v nej odohrali viac smutné než veselé drámy českého národa*" (*Dva dni v Prahe*, s. 143).

Povinnou zastávkou pri každej púti cestovateľa sú v Kutlíkových cestopisoch cintoríny, hroby a náhrobky, vnímané ako základné pamätné miesta: „*V bráne zaškrtal kľúč, ktorý s pomocou hrobára otvoril bránu. Hrobár pustil nás na cintorín, mlčky ukazujúc na skromný, vľavo na prostriedku cintorína stojaci pomník, pod ktorým leží telo muža, ktorého zásluhy pre Slovanstvo sú neoceniteľné. Stál som pri hrobe ticho ako pútnik, ktorý vstúpil do svätej zeme. ‚Tu leží ten, ktorý odklínal Slovanstvo,' vzdychol som si. Pomník mramorový, ale skromný, nesie nápis: Pavel Jozef Šafárik. To meno obsahuje v sebe zásluhy, preto nie sú vyryté na pomníku. Mysľou leteli myšlienky, a posledná z nich bola: ‚I keď Šafárik leží ďaleko od Slovenska, predsa je náš!'*" (*Dva dni v Prahe*, s. 144).

Preto cestovateľa pohoršuje neadekvátne správanie návštevníkov, ktorí „*vyškrabujú na pomník svoje mená, čím neuctia, ale poškvrňujú pomník*" (s. 145). Hrob a náhrobný kameň vníma Félix Kutlík ako dôstojný, samozrejmý a nevyhnutný prejav ocenenia vážnosti a hodnoty zomrelého národného velikána pre súčasníkov a nasledujúce generácie – dôstojný pamätník. V tomto kontexte treba čítať aj záver cestopisu *Dva dni v Uhrách*: „*Od Zrinskej Hory (Šenkvice), baviac sa v rozhovore o príbehoch zo žiackeho modranského života, stúpali sme pešo do Modry. Kyjnakyj mi ukazoval tú stranu modranského poľa, kde asi náš Ľudovít Štúr sa nešťastnou náhodou smrteľne zranil. Aj pohľad v tú stranu bol mi smutno milý, no videl som tam vznášať sa jeho ducha: toho neraní olovo, ani čachre nepriateľov nášho života – iba nesvornosť ho zničí! Ticho sme kráčali dopredu, zmĺkli sme, náš duch sa bavil vidinami, telo poslúchalo a sviežo vkročilo na neohradený cintorín. Duch si predstavoval nad prachom jeho pomník, no oko ho stále tam nevidí! – Tu leží náš Štúr – hovorí priateľ. – Kde? – spytujem sa a pozriem, kde ukazuje. – Nemožné, veď o niekoľko rokov nebudeme vedieť, kde leží! – Národ slovenský! Často vravíš, že ti chýbajú vodcovia. Tu máš pozostatky jedného, ktorý ti v živote ukázal, ako máš prejsť ‚cestu života trnistú', ktorý vo svojich ňadrách len teba nosil, obživ v sebe*

pamiatku obetavosti, nevolaj s tým básnikom: ‚Len nech u nás neumrie veľký človek, lebo hneď mu treba stavať pomník!' Duch popohnal oko do plaču" (s. 156).

Miestom pamäti nie je len hrob vo vlastnom zmysle, ale akékoľvek pamätné miesto spojené s historicky významnou udalosťou, ktoré autor nahliada ako symbolický pomník: „*Z obloka sme pozerali na tú hĺbku, kam Bořitu a Slavatu zhodili – to miesto znamená pomník*" (*Dva dni v Prahe*, s. 150).

Motívom návštevy miest odpočinku významných predstaviteľov národných dejín je vzdanie úcty týmto osobnostiam, čím autor prispieva k upevňovaniu „souboru mytických postav, které pro cestovatele představovaly důležité záštity slovanské obrody a jejichž jména byla během cesty alespoň připomínána".[35] Excerpujúc ťažiskovo český materiál, Veronika Faktorová k nim zaraďuje Pavla Jozefa Šafárika a Vuka Stefanovića Karadžića. Register „výtečníkov česko-slovanských", ktorých Félix Kutlík v zhode s romantickou konvenciou označuje ako prorokov národa, je podstatne širší: na pražských cintorínoch navštevuje hrob Václava Hanku, Boženy Němcovej, Václava Klimenta Klicperu, Karla Havlíčka Borovského, Jozefa Jungmanna, Františka Čelakovského, Bedřicha Smetanu a samozrejme Pavla Jozefa Šafárika, lebo „*proroci národa si zaslúžia našu úctu aj po ich pominutí. Preto aj ja – kvapka patriaca k moru – vyhľadal som a putoval k hrobom výtečníkov česko-slovanských!*" (s. 143).

Cintorín predstavuje pre Kutlíka kľúčové miesto pamäti, akýsi mystický priestor stretnutia súčasnosti s minulosťou, „*čosi tajomné, takže keď sme sa dostali von, radoval som sa zo života*" (s. 146), v ktorom nadobúda dôležitú výpovednú hodnotu spôsob, akým je stvárnený náhrobný kameň, a vôbec koncept pietneho miesta. Nad nimi lyrický subjekt rád romanticky „rojčí", produktívne zužitkúvajúc literárne kontexty aj národnú emblematiku: „*Od nemeckého divadla poberali sme sa do susednej dediny Olšany, ktorá je vzdialená od Prahy asi na hodinu cesty. Nie dedina, ale olšanský cintorín nás vábil k sebe (...) Krásne pomníky, veľká čistota, rozličné kvetiny a lipy krášlia tento cintorín. Prvý hrob, ktorý sme našli hneď v prvom oddiele, bol hrob dramatického básnika V. K. Klicperu (...) V tom istom oddiele leží Karel Havlíček a jeho manželka Julie. Na malej, nad hrobom zavesenej tabuľke je nápis, ktorý som si viac ráz prečítal, lebo som vedel, že čosi veľké sa v ňom skrýva. Nápis mi pripomínal taliansku smutnohru Romeo a Júlia. Pri každom hrobe týchto výtečníkov zaplavili moju hruď iné city. Ako by nie – veď som stál blízko – nad mŕtvym telom prorokov národa! (...) Našli sme aj hrob Šebastiána Hněvkovského. Na okrúhlom pomníku okrem mena niet iného nápisu. Šumiaca lipa, ktorá rastie pri samom hrobe, značí, že tam odpočívajú slovanské kosti*" (s. 146 – 147).

Vo všetkých svojich cestopisoch Félix Kutlík nejakým spôsobom tematizuje pohrebné miesta a hroby významných osobností blízkych či vzdialených dejín. Kým v pražských cestopisoch iba referuje o cintorínoch a hroboch, ktoré navštívil, a spomína náčrty náhrobkov, ktoré si urobil, v cestopisoch z nemeckého prostredia je preňho návšteva pietnych miest vhodným momentom na to, aby čitateľovi priblížil historickú osobnosť, ktorá je na danom mieste pochovaná. Perspektíva rozprávača je perspektívou sprievodcu čitateľa – účastníka prehliadky: „*Vynechám opisy ostatných krýpt a rozličných nápisov, aby*

[35] FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha : Nakladateství ARSCI, 2012, s. 201.

sme sa čím skôr dostali k hrobu posledného obotrického kráľa Pribyslava II. Kaplnka ozdobená novšími nápismi upútava na seba slovanské oko. Naprostriedku krypty je nemecký nápis, z ktorého vyplýva, že pod ním leží praotec meklenburských kniežat. Je zakázané vchádzať dnu. Pribyslav bol vynikajúcim rečníkom i bojovníkom, lenže jeho silu prelomil veľký nápor" (*Výlet na Laaland*, s. 170).

Hrob panovníka je pre autora v cestopisoch príležitosťou priblížiť čitateľovi „kúsok histórie". Týmto napĺňajú jeho cestopisy aj informačnú funkciu, no hlavne – podieľajú sa na upevňovaní mýtickej koncepcie slovanskej vlasti. Ďalším „povinným" prvkom vo výstavbe „pietnych" obrazov za velikánmi slovanskej histórie je výjav trúchliaceho cestovateľa, odchádzajúceho z pamätného miesta. Podobne ako lyrický subjekt v *Slávy dcére*, ktorým je v intenciách pravidiel romantiky sám básnik, „jako ‚opuštěná mať' denně chodí na hřbitov, aby tam lkal na hrobě svých dcer a synů, o něž přišel":[36] „*S bôľnym citom odchádzali sme od toho posvätného miesta, skropiac slzami žiaľu kamene, pod ktorými leží posledný obotrický bojovník a s ním celý národ. Ctíme si pamiatku národa, ktorý za svoju reč a slobodu bojoval do poslednej kvapky krvi*" (tamže).

Tak ako hroby na baltickom pobreží sú pre Félixa Kutlíka dokladom života Slovanov v dávnej minulosti, na turisticky exponovaných miestach si všíma návštevné a pamätné knihy, ktorých obsah skúma s rovnako horlivou pozornosťou: „*Pod každým slovanským podpisom nájdeš cudzou rukou pripísané ‚pansláv'*"; „*Pred raňajkami pozeral som stránky knihy, zaplnené tisíckami mien; na jednej našiel som labutí spev nášho Kollára: Oh! by, dím, když duch můj tak se chúlil*" (*Výlet do Krkonôš*, s. 140). Nadchýna sa podpismi slovenských/slovanských cestovateľov v Pobaltí a v kompozičnom skoku, ktorý je pre jeho cestopisy typický,[37] pokračuje citátom z Kollára: „*Prívetivý hostinský ma okolo desiatej hodiny večer ubytoval na druhom poschodí. Ktože by po prvý raz na Arkone nesníval? Listoval som v knihách pre návštevníkov, ktoré ležali na stole. Potešil som sa, keď som v nich našiel aj mená dvoch Slovákov: Orgována a Štolmana. Vietor zúril celú noc – v jeho písaní počul som chválospevy na Svantovíta. Zavčas ráno stál som v zámku na Arkone. A čo tam teraz ozaj nájdete?* ***Kde k nebi své věžila staroslávna Arkona týmě / Zlomky drobí teď tam hostě cizého noha.*** *Kollár*" (*Výlet na Ránu*, s. 160 – 161; zvýr. F. K.).

Prírodné a kultúrne reálie predstavujú pre autora impulz, ktorý spravidla vedie k reflexii „národného nešťastia" a vyjadreniu smútku nad ním: „*Prechodil nás mrazivý pocit pri pohľade na more, tajuplný šum vĺn a – slovanské nešťastie*" (*Výlet na Laaland*, s. 171). Konvenčnému obrazu „slovanského žiaľu" a melanchólie za slávnou slovanskou minulosťou v cestopisoch Félixa Kutlíka len zriedka konkuruje opačný pól reflexie, vy-

[36] KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014, s. 84.

[37] V textoch využíva autor hravé prvky vedomej nedokončenosti, náznakovitosti, nedopovedanosti, nečakaného presunu pozornosti z jedného objektu na iný akoby skokom („toto vám nebudem opisovať..."), ale aj naznačenie nemožnosti opísať, vypovedať o skutočnosti, aká je, literárnymi prostriedkami. Napr. v opise západu slnka nad morom: „A prišiel – malebný, obrovský, aký sme dosiaľ nikdy nevideli. Predstavte si ozrutný ohnivý sud, z ktorého šľahá tisíce bleskov, rovnako pozlacujúcich nebeskú klenbu i morskú hladinu – ale nie, nebudem vám opisovať, čo sa i tak opísať ani vysloviť nedá" (*Výlet na Laaland*, s. 171 – 172).

slovenie obdivu nad húževnatosťou národa, ktorý pretrpel „historické porážky": „*Na polostrove Vitov (Witow) v rybárskom mestečku Breege som loď opustil. Neveril som sám sebe, že idem na Arkonu (mys)! Opytujem sa na cestu vedúcu na Arkonu a na vzdialenosť, a hneď kráčam dychtivo vpred. Dve hodiny som kráčal po brehu mora, a Arkonu som ešte nevidel. Dul studený severný vietor, obzor bol zatiahnutý výparom Baltu, takže oko mohlo rozoznať veci iba na niekoľko sto krokov. Preto som ani nezbadal, že stojím pod vysokými kriedovými bralami Arkony. – Bože! A predsa Slovania žijú aj po toľkých pohromách! – Tak som si vzdychol pod Arkonou*" (*Výlet na Ránu*, s. 160). Napokon, Slovan je v Kutlíkovej predstave ten, kto napriek nepriazni osudu „pretrvá" a zdolá všetky prekážky, hoci i celkom profánne: „*Bola to driapanina hore a dolu skalnatým, kameňmi posiatym vrchom! I túto ťažkosť, ako i iné, sme prekonali – veď sme Slovania!*" (*Výlet do Krkonôš*, s. 141 – 142).

Garantom histórie a starobylosti sa okrem artefaktov hmotnej povahy stávajú v zhode s romantickým konceptom, na ktorý autor nadväzuje, aj etnografické a folklórne prejavy. Predovšetkým povesti predstavujú privilegované doklady vzťahu k minulosti:[38] „*Dorazili sme pod skalnatý vrch Krkonoš, v ktorého srdci leží kráľ Rybrcal. Na samom vrchu je vchod do jeho hrobu, zakrytý štvorhrannými skalami. Rybrcal bol vraj kedysi skalnatým kráľom; bol vysoký len asi pol rífa, no keď sa prechádzal po horách, všetko pod ním a pred ním sa triaslo. Povesti o ňom – ako u nás o Laktibradovi – sú rozličné*" (s. 141). Pre spisovateľa sú nepochybne atraktívne aj literárnym potenciálom, ktorý nachádza napríklad v baladickej látke o obetovaní dievčiny Vuny bohyni Herthe: „*Nad jazerom je hrad Hertha, kde uctievali túto bohyňu; z tohto hradu dnes možno vidieť už len baštu zo zeme. Vidieť aj cestu, po ktorej bohyňu vo voze s dvoma kravami vozili z hradu do jazera kúpať sa. Vraj ešte i teraz sa tam pri mesiačiku so svojimi služobnicami kúpe. Po kúpaní vystúpi von z vody a zmizne v hore. Pre nepovolaného hosťa je nebezpečné dívať sa na kúpanie, lebo ho zvábi čľapot vĺn a príde o život*" (*Výlet na Ránu*, s. 163 – 164).

Félix Kutlík dôveruje výpovednej hodnote ústnej tradície, folklóru aj rodinnej tradície a využíva ich ako účelový výstavbový prostriedok svojich textov. Krajinu napríklad charakterizuje prostredníctvom výpovede jej obyvateľov o nej samej: „*Česi vravia: Nie div, že kvôli tejto krajine trvala vojna sedem rokov, lebo tá krajina vyniká krásou a bohatstvom*" (*Výlet do Krkonôš*, s. 140), pričom opisovanú reáliu paralelizuje s čitateľovi blízkou slovenskou, a súčasne slovanský kontext v publicistickej skratke prepája s americkým: „*Miesto, kde Labe vyviera, je asi siahu široký a pol siahy hlboký, kameňmi vymurovaný kruh. Voda vyviera len na jednom mieste a je taká čistá, ako tá naša na Šturci. (...) Toto sa menuje ‚pád Labe', na čo je Čech taký hrdý ako Američan na Niagaru*" (s. 142); nocovanie na rakúskej strane hranice zdôvodňuje domácim rodinným príbehom, spomienkou na matkino úslovie: „*Naša matka už od malička nám hovorievala, že najlepšie sa spí a sníva doma, a preto spomínajúc na jej pripomínanie, hajali sme pod rakúskou berlou, súc vzdialení asi desať krokov od sliezskej hranice*" (s. 140).

Ako vidno z posledných citátov, „naše" v národnoidentifikačnom význame znamená u Kutlíka slovenské aj dolnozemské. Dolnozemské prostredie vníma ako „kolóniu

[38] Túto skutočnosť dokladá na obrodeneckých cestopisoch aj Veronika Faktorová: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha : Nakladateství ARSCI, 2012, s. 215.

horného Slovenska" (voľne cit. tamže, s. 142), hradná kuchyňa pripomína rozprávačovi dolnozemskú (*Dva dni v Prahe*, s. 150) a zelené polia Lollandu polia dolnozemské (*Výlet na Laaland*, s. 167). Vo *Výlete do Krkonôš* pomenúva autor rozprávača ako toho, kto je na „*dolnozemských rovinách narodený a vychovaný*" (s. 137), a tento istý rozprávač prirovnáva prameniacu vodu Labe k čistej vode na Šturci. Obraz odchádzania z Rostocku paralelizuje Kutlík s odchodom slovenských drotárov z rodných obcí: „*Kráčal som z mesta hradskou smerujúcou na juh a na najbližšom kopci, za ktorým sa mi mala ukázať iná panoráma – rovnako ako naši drotári sa pozrú z Machnáča ešte raz na milý rodný kraj, utrúc si slzy – tak aj ja pozrel som sa z kopca na Rostock, na rieku Varnov (Warnow), na ktorej pracovitý ľud stavia lode*" (*Výlet na Ránu*, s. 157). V tomto cestopise sa rozprávač apostrofuje aj ako Uhor: „*Keďže som bol cudzincom, v dedinke Gora zastavil som sa u richtára. Prijal ma vďačne a tešil sa, že predsa raz vo svojom živote videl aj Uhra. Nechcel veriť, že drotári, ktorí sa i sem zatárajú, sú synmi uhorskej vlasti, ale vraj Slavonieri, lebo oni sú chudobní a Uhorsko je vraj bohaté. Veru, chudobní sme!*" (s. 161).

Najvýznamnejší národnoidentifikačný prostriedok v cestopisoch Félixa Kutlíka, ktorý je popri dominantnej kollárovskej inšpirácii novšou kultúrnou vrstvou, je pieseň Hej, Slováci. Cestovatelia si ju spievajú alebo ju počujú spievať vo všetkých krajinách, ktoré navštívia, pričom opisu tejto udalosti venuje autor (vzhľadom na celkový rozsah cestopisov) nemalý priestor: „*Čo to počujem? Naša spoločnosť sa už bola vykričala, a predsa počujem ohlášať sa ‚žije', po malej chvíľke ‚bije', potom ‚naveky' a ‚vzteky'. Postojte, to sú ohlasy na našu Hej, Slováci. Pozriem vľavo a vidím, že hájom nám kráča v ústrety ďalšia cestujúca spoločnosť, ktorá spieva: Jazyka dar zveril nám boh, boh náš hromovládny... atď. To ‚hromovládny' a ‚žiadny' sa dobre ohlášalo, lebo má pevný základ, ktorým nik nepohne a nevezme nám ho nik. Boli to bratia z Čiech, ktorí spievali a vchádzali práve do hostinca. Teda aj pod Krkonošami ozýva sa slovenská hymna, ktorú donedávna len Slovák, teraz však každý Slovan spieva. Nielen Chyžné, Muráň, Kriváň, ale i Krkonoše obživujú sa ambróziou slovenského básnika, nášho slávneho pána Tomášika. Pevný základ dal tej básni on, základ, do ktorého i keď budú tĺcť pohromy, ohlas ale, ako na odpoveď, dajú na ňom stojaci: Boh je s nami, a to je memento*" (*Výlet do Krkonôš*, s. 141). Okoloidúci trnavský učeň, pohvizdujúci si Tomášikovu pieseň, signalizuje rozprávačovi, že „*už aj Trnava začína byť naša*" (*Dva dni v Uhrách*, s. 155), a aby sa v okolí mesta Doberanu „*po sedemsto rokoch na týchto posvätných miestach ozvali znovu slovanské hlasy*", zaspievajú slovanskí cestovatelia „*tú všeslovanskú – živ, boh, nášho Tomášika! – Hej, Slovania a Všetci sme Slovania*" (*Výlet na Laaland*, s. 171).

Spievanie národnej piesne ako dôležitý národnoidentifikačný prostriedok tematizuje Kutlík v spojení s toposmi lipy a duba vo *Výlete do Krkonôš*: „*Čo teda spievať? Zaspievali by sme i hymnu našich susedov, lenže... to nie je ten kvet, z ktorého nosíme med do koša. Presvedčili sme sa, že z ‚duba' a ‚šomfy' nie je pre nás dobrý med, a preto letíme k lipe, lebo ona nás živí*" (s. 137). V zhode s obrodeneckou predstavou spevavosti slovanského národa ako pozitívneho atribútu estetických vlastností slovanskej piesne a súčasne „národného" charakteru nadobúda tento žáner národné významy. Pokiaľ ich piesni vzhľadom na inonárodný charakter nemožno prisúdiť, nachádza rozprávač aspoň podobnosť

medzi ňou a slovenskou/slovanskou: „*treba spomenúť azda panský zámok s prekrásnou záhradou; v zámku videl som staré dánske zbrane. Nezdržiaval som sa však pri nich dlho, začujúc milý dánsky spev, ktorý sa nápadne ponášal na našu pieseň Hojže, bože, ibaže záver sa mi zdal celkom neznámy*" (*Výlet na Laaland*, s. 173).

III

Motivácia cestovania a napísania cestopisu podmieňuje u Kutlíka jeho charakter a dominantne ovplyvňuje optikou, akou cestovateľ nazerá na krajinu a hodnotí ju. Kým výlety do Krkonôš a na Rujanu pôsobia dojmom temer idylických cestopisných obrázkov, cestu na Lolland a do Trnavy reflektuje autor výrazne negatívnejšie. Nemecká krajina je močaristá, ešte aj žaby v nej nie štvorhlasne, ako na Dolnej zemi, ale „*tisíchlasne bez kapelníka škriekajú*" (s. 168), muži neprezrádzajú „*jarosť ducha*" a ženy svojimi nepôvabnými čepcami môžu akurát „*vrabce strašiť*". V Doberane sa občerstvuje „*za drahý peniaz*" (s. 171) a v Nystede sa s hostinským nedá dohovoriť, preto prináša „*práve to, čo sme nechceli*" (s. 173). Obraz morskej choroby počas plavby loďou je ironický: „*Každý sedel ticho na svojom mieste v zádumčivom očakávaní výlevov – žalúdka*" (s. 172). Nemožno prehliadnuť, že výstavbu rozprávania podmieňuje primárne jeho ideologická línia: na začiatku rozprávač avizuje, že čitateľa prevedie „*bývalým krajom líp*", ktoré „*nahradili buky*", ďalej so svojím spoločníkom rozpráva o „*žalostnom osude Vendov, po ktorých hroboch kráčajú*" (s. 167), a následne „*prvé, čo zazrie*" v Doberane pod múrmi kláštora, je „*obraz, na ktorom Sasi, Dáni vlečú Vendov pod kríž. Lásku bohočloveka premenila neľudskosť na násilie a pod plášťom jeho učenia ubili národ a národy. – Otec poviazaný s obnaženou hlavou kráčal popri posvätnom háji; matka obkolesená kŕdliskom detí, stúpala za otcom*" (s. 169), teda výtvarné dielo, ktoré je potvrdením „historických udalostí", ako ich „interpretuje" Kollár a ktoré sú motívom Kutlíkovej cesty.

Protipól k vznešeným obrazom bájnej Rujany a Arkony, na ktoré nazerá subjekt cez sugesciu Kollárom garantovanej historickej hodnoty, a tak ich aj zobrazuje, predstavuje všedná realita nemeckého vidieka. Objektom rozprávačovej irónie je nemecký valach, ktorého autor kladie do protikladu k literárnemu ideálu zo Sládkovičovho *Detvana*: „*Hneď za týmto Cervantesovým výplodom* [dvojposchodový mlyn opisovaný v predošlom odstavci – pozn. J. P.] *spozorovali sme nemeckého valacha, ktorý stál medzi svojím stádom. Mal dlhý čierny kabát, čiapku, na prsiach na gombičke mal zavesenú medailu, v ruke držal päť ihlíc, ktorými chytro preberal. Jeho medailou bolo veľké klbko vlny, z ktorého jednostaj ubúdala priadza a očividne rástla nemecká ‚fusakľa'. Tak si tu valasi asi krátia čas. Prišli sme k nemu bližšie; pri jeho nohách sme videli sedieť utrápenú ženu, ktorá napäto počúvala jeho reči. Tunajší valasi sú zároveň liečiteľmi, ktorí dávajú chorým rozličné rady, a tunajší ľud si ich veľmi váži. Na ich lieky sa vravieva: Keď neosožia, teda ani neuškodia. Ten valach v porovnaní s naším ospievaným Martinom je pravé strašidlo. Nemá klobúčik, dlhé kadere, hunku, valašku atď., nemá fujaru, na ktorej Martin tak cituplne hrával, nemá Elenu a – ten by vám nezabil kráľovského sokola, čo by ste mu hneď pol stáda dali!*" (s. 168).

Ironický postoj rozprávača je charakteristický aj pre jediný Kutlíkov cestopis viažuci sa k hornouhorskému prostrediu. Hoci sa autor cez svoje texty javí ako hrdý dolnozem-

ský Slovák hlásiaci sa ku kollárovskej tradícii, v tomto cestopise ukazuje celkom nesentimentálny, ba až kritický vzťah k Slovákom a slovenskému, čo je, napokon, dobre čitateľné už z vyššie citovanej pasáže o Štúrovom nejestvujúcom pomníku. No kým v cestopise z Lollandu sú kritické pasáže vyvažované romantickými obrazmi miest reprezentujúcich fiktívnu slovanskú minulosť, takáto protiváha v *Dva dni v Uhrách* chýba. Rovnako v ňom chýbajú malebné, pôvabné aj romanticky rozorvané opisy prírodnej krajiny, stavieb a cintorínov ako konštantný prvok obrodeneckého cestopisu, ktoré sú charakteristické pre ostatné spomínané Kutlíkove texty. Nápadne iný postoj, atmosféru aj intenciu odráža už samotný úvod: *„Slniečko prezrádzalo, že sa prebudilo zo sna, keď som sa neživými viedenskými ulicami poberal k Dunaju, aby som loďou odplával do vlasti, ktorú som už tak dávno nevidel. (...) Rozmýšľal som, akú atmosféru nájdem v slobodou pohŕdajúcich Uhrách! Správy v novinách hovorili o tom, kde a ako odzneli prejavy, že do okien vlaku lietali kamene – ej, reku poďme sa i my ta pozrieť, aby sme užili slobodu, keď ju máme!*" (s. 153).

Kutlíka na Slovensku nezaujímajú prírodné krásy ani iné aspekty národnej krajiny, príznačné pre takýto typ obrodeneckého cestopisu. Slniečko sa prebúdza nad Viedňou a v ďalšom texte ustupuje romantická obraznosť prírody v prospech vecnej a nesentimentálnej reflexie slovenskej „skutočnosti", v ktorej sa namiesto vznešených hlasov starých Slovanov, ktorým subjekt cestovateľa starostlivo načúval na svojich potulkách Nemeckom a Čechami, ozýva znepokojivá viacjazyčnosť *„čudného' Prešporka*" (s. 156): *„V Prešporku som počul verejné prejavy po nemecky, na ktoré sa však nie ‚hoch', ale ‚éljen' volalo. Len takto možno rozumieť našej dvojitosti!*" (s. 154). Bratislava pars pro toto zastupuje Horné Uhorsko, Slovákov zase slovenskí spolucestujúci, ktorých Félix Kutlík nešetrí: *„Trnavský vlak sa pohol a ‚Zimmerkollega' vybral z vrecka papier: Slovenské noviny. No reku, toto by mohol byť Slovák, veď neprišiel z Ázie, keď má v rukách Slovenské noviny! Asi o desať minút príde konduktor a pýta od neznámeho karotku. Prihovoril sa sprievodcovi po maďarsky, z čoho som usúdil, že je to chlapík na mieste*" (tamže).

Nemecké potulky po „slovanskom" svete predstavovali pre mladého Félixa Kutlíka výlety po stopách slovanského pohanského dávnoveku, ako ho sugestívne opísal Ján Kollár,[39] ktorými sa romanticky nadchýnal. Rovnako emotívne prežíval a stvárnil výlet do

[39] Napr. „Pewnost Arkonská čněla s trognásobnau zdj ze země, skálj a dřewa do moře, na wysokém čerwenem krowu (dachu) chrámu Swantowitowa chwěla strašná korauhew Stanica (...) Na Rugenském půlostrowě Jasmund nalezá se wysoké s přjkrau sterminau nad mořem čnjej předhořj, (gmenowané Kamen, w němž stupně wytesány, odtud německé Stubbenkammer) které pauhá bjlá křjda gest, o niž bigjej se welny celé sausednj moře na bjlo, gako mlékem barwěgj. (...) Arkona město a pewnost troghradebná na rugenském půlostrowe Wjtow k půlnočnj straně ležjcj na wysokém předhořj u moře, slawné modlau a chrámem Swantowitowým. Wiz geho spis u Saxa Gram. L. 14. str. 287. genž byl tagemnjkem biskupa Absolona a očitým swětkem těch přjběhů na ostrowe Rugen, které wypisuge. Chrám tento stál u prostřed města k půlnočnj straně ostrowa, na přjkrém 200 střewjců wysokém okřjdlj. Do Arkony nosili téměě wšickni Slawowé ročnj daně a dary. Gméno města Arkon powstalo nepochybně od něgakého gého zakladatele a wladáře, gmenowaného Jar, Jarek, Jarko sr. Jaromír král Rugenský. Pohled nočnj na Arkonu a gegj rumy wiz na připogeném zde wyobrazenj" (*Wýkład čili Přjmětky a Wyswětliwky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobněgšjch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára.* W Pešti tiskem Trattnora a Károliho, 1832, s. 104, 106, 109 – 110).

Krkonôš aj pražské potulky za velikánmi českej/slovanskej celkom nedávnej minulosti. Na Rujane a Arkone navštevoval pomyselné hroby anonymných predkov, na pražských cintorínoch vzdával hold českým národným „výtečníkom". Cesta z Bratislavy do Trnavy, bez vznešeného cieľa aj prívlastkov voľnočasová, spoznávacia či rekreačná, je skôr trpkou zastávkou v slovenskej prítomnosti/skutočnosti. S touto „podobou" slovanského sveta sa autor pasuje podstatne ťažšie. Na ceste po Horných Uhrách menuje iba jediného veľkého muža, ktorému by stálo za to dôstojne vzdať hold, pochovaného na „neohradenom cintoríne", bez pomníka. Neohradený cintorín je v istom zmysle v kontexte Kutlíkových cestopisov, dôsledne mapujúcich hranice štátov a krajín, či už tie fiktívne, alebo skutočné,[40] príznačnou metaforou:

„Prišli sme na hranicu, ktorá je vyznačená malými stĺpmi, do ktorých je vytesaný malý kríž a číslo stĺpa. V určitej vzdialenosti stoja vysoké stĺpy, na ktorých je pribitý pruský orol. My nemáme nijaké označenie hraníc, lebo vraj naše si i bez označenia poznáme. Prekročili sme hranicu a dýchali sme pod prusko-sliezskou berlou" (*Výlet do Krkonôš*, s. 138 – 139). Koho tu myslí Kutlík pod „my"? My Slováci či my Dolnozemci? Národ a krajina „bez hranice" – *„o niekoľko rokov nebudeme vedieť, kde leží!"* (*Dva dni v Uhrách*, s. 156).

PRAMENE

KUTLÍK, Félix (III): *Dejiny Kutlíkovcov*. Zostavil - - -. Venované príbuzným, priateľom a všetkým, ktorí sa o našu rodinu zaujímajú. Bratislava [nákladom autora 1931].

KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981.

KUTLÍK, Félix: *Kralica*. Zostavil Dobroslav Chrobák. Praha : Leopold Mazáč, 1935.

Orol, roč. 3, 1872; roč. 4, 1873; roč. 6, 1875; roč. 7, 1876.

Wýklad čili Přjmětky a Wyswětliwky ku Slávy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobněgšjch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára. W Pešti tiskem Trattnora a Károliho, 1832.

LITERATÚRA

ČELOVSKÝ, Samuel: Kutlíkov život a tvorba. In: KUTLÍK, Félix: *Kralica a iné*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 7 – 19.

ČELOVSKÝ, Samuel: *Mladosť Félixa Kutlíka*. Nový Sad : Obzor, 1982.

ČELOVSKÝ, Samuel: *Z kultúrnych dejín Slovákov vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec : Miestny odbor Matice slovenskej v Srbsku, 2010.

ČEPAN, Oskár – KUSÝ, Ivan – ŠMATLÁK, Stanislav – NOGE, Július: *Literatúra druhej polovice 19. storočia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965.

[40] „Keď sa v živote dostaneme do krajov pomerne vzdialených od našej domoviny, obyčajne vravievame: Nikdy som nemyslel, že sa v živote zatáram dakedy aj sem. A tak aj ja, na dolnozemských rovinách narodený a vychovaný, som nemyslel, že dakedy uvidím Krkonoše, to sídlo aj u nás povestného Rybrcala. Videl som ich, aj som po nich v potu tvári kráčal a obdivoval ich obrovské balvany: krásu pruského Sliezska a severných Čiech, nad ktorými vyčnievajú, kraľujú a oddeľujú slovanský národ od sokov veľkosti slovanskej, od Germánov, čo robí Krkonoše významnými. Tá významnosť ma neodolateľne vábila" (*Výlet do Krkonôš*, s. 137); „Hranicu Uhorska ukazoval náš Devín. Zrak zaletel do výšky a v nej sa ukázali našské tiene. Teraz nejdem hovoriť o nich, veď som v Uhrách, a síce v Prešporku" (*Dva dni v Uhrách*, s. 154).

FAKTOROVÁ, Veronika: *Mezi poznáním a imaginací. Podoby obrozenského cestopisu*. Praha : Nakladateství ARSCI, 2012.
HUČKOVÁ, Dana: Žáner besednice v slovenskej literatúre na konci 19. storočia. In: *Studia Slavica*, roč. 18, 2014, č. 1, s. 69 – 74.
KISS SZEMÁN, Robert: *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematismus středoevropských Slovanů*. Praha : Akropolis, 2014.
KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968.
MACURA, Vladimír: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*. Praha : H&H, 1995.
MRÁZ, Andrej: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948.
PÁCALOVÁ, Jana: Branko Rovinov – romantik medzi Levočou a Aradáčom (v tlači; abstrakt príspevku dostupný v publikácii *Medzinárodná konferencia 270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine. Harmonogram a kniha abstraktov* [Novi Sad, 16 October 2015]. Novi Sad : Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade, 2015, s. 23.
PÁCALOVÁ, Jana: Vidina a skutočnosť Leopolda Abafiho. In: *Slovenská literatúra*, roč. 62, 2015, č. 5, s. 410 – 426.
VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.
VLČEK, Jaroslav: *Literatura na Slovensku, její vznik, rozvoj, význam a úspěchy*. Praha : Nákladem Slavíka & Borového, 1881.

Mgr. Jana Pácalová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: pacalovakorekt@gmail.com